

Een halve eeuw vlinderen - het collectiewerk van Ruud Vis

Wouter Moerland [ecoloog, Bureau Stadsnatuur; moerland@bureaustadsnatuur.nl]

Frans J.A. Slieker [honorair conservator, Natuurhistorisch Museum Rotterdam; fjas@caiway.net]

Het vlinderleven van onze collega, vriend en bevlogen entomoloog Ruud Vis (1941-2016) duurde ruim een halve eeuw (zie ook Slieker 2016, elders in deze Straatgras). In die tijd verzamelde Ruud vele insecten voor zijn privécollectie en beheerde hij de vlindercollectie van Het Natuurhistorisch. De waarnemingen die hij in het veld deed heeft hij eveneens strak bijgehouden. Dat geeft ons de gelegenheid om een kijkje te nemen in een gepasseerde vlinderwereld.

Dagvlinders zijn altijd al een geliefde groep geweest bij natuurliefhebbers. Dit heeft tot gevolg dat er relatief veel waarnemingen van beschikbaar zijn waardoor we veel over de hedendaagse vlinderwereld in ons land weten. Voor een blik op vroeger tijden blijkt dat natuurhistorische collecties de rol van websites vol waarnemingen overnemen. De keurig verzamelde, opgeprikte en gelabelde vlinders doen dienst als een tijdsdocument. Ruud beseftte zich dat maar al te goed. Dat zal in 1981 vast één van zijn redenen zijn geweest zich in te zetten voor de collectie van Het Natuurhistorisch.

De collectie die Ruud onder zijn hoede had is netjes gedocumenteerd en sinds 2010 volledig digitaal te raadplegen (Slieker & Vis 2010). Daardoor is nu met een eenvoudige druk op de knop te zien dat de huidige collectie vlinders, de Lepidoptera, uit 70.811 collectiestukken bestaat en 3631 soorten bevat. Daarvan zijn ruim 4.300 vlinders door Ruud zelf geschonken, veelal uit zijn omvangrijke privécollectie. Ruud was een man van de macrovlinders: de dagvlinders en grote nachtvlinders. Dat zien we terug in de database: 58 van 71 soorten Nederlandse dagvlinders zijn in de collectie geregistreerd.

Weelde

De vlinderfauna waarmee Ruud in 1958 in Rotterdam-Vreewijk begon verschilde in samenstelling nogal van die van nu. Destijds had hij de ringelrups (*Malacosoma neustria*)

en de boksbaardvlinder (*Amphipyra tragopoginis*). Kom daar nu nog maar eens om. Bij nadere bestudering door de vlinderliefhebbers van nu valt op welk een weelde door Ruuds vingers ging. Exemplaren met grote natuurhistorische waarde treffen we in de Rotterdamse collectie aan. Om een voorbeeld te noemen: de moerasparelmoervlinder (*Euphydryas aurinia*) vloog tot in de jaren '70 van de vorige eeuw boven de blauwgraslanden bij Nieuwkoop. Nu is de vlinder al lang en breed uit Nederland verdwenen (Bos *et al.* 2006). De 125 Nederlandse exemplaren in de NMR-collectie die tussen 1882 en 1982 zijn verzameld, zijn in zo'n geval een waardevol gegeven: een bewijs dat de moerasparelmoervlinder leefde in het Nederlandse landschap van de 20e eeuw. Andere sprekende voorbeelden zijn groot geaderd witje (*Aporia crataegi*) die eveneens is verdwenen (13 records), zilveren maan (*Boloria selene*) die thans op de rode lijst staat vermeld als 'bedreigd' (42 records), en Bruine vuurvlinder (*Lycaena tityrus*) deelt die twijfelachtige eer met de status 'kwetsbaar' (55 records) en zo kunnen we er nog wel een paar opnoemen.

Ondersteboven

In 58 jaar 'vlinderen' is de vlinderfauna goed ondersteboven gehaald en Ruud heeft dat vastgelegd. Ook met dank aan natuurhistorische collecties is gedetailleerd bekend welke vlinders in aantal vooruit zijn gegaan en welke achteruit. De harde statistieken liegen er niet om: van de 58 soorten dagvlinders in de dataset, zijn nu 31 min of meer bedreigd. Ditzelfde verhaal gaat op voor de macronachtvlinders: meer dan de helft van 841 in Nederland voorkomende soorten is in meer of mindere mate bedreigd, of zelfs verdwenen. Pijnlijk is daarbij dat ook een aantal huis-tuin-en-keuken soorten minder algemeen zijn geworden. De agaathvlinder (*Phlogophora meticulosa*) die 1.123 keer werd geregistreerd, of de bruine vierbandspanner (*Xanthorhoe*

▲ Het bont zandogje is inmiddels zeer algemeen.
(Mark Grutters)

spadicearia) met 3.261 registraties, zijn vandaag de dag nog altijd talrijke vlinders. Toch worden ze op de rode lijst als 'gevoelig' gerekend. Blijkbaar waren deze vlinders in Ruuds beginjaren fors algemener dan ze nu nog zijn. Een algemeen voorkomen van een halve eeuw terug zegt niets over de huidige situatie van een soort. De eens zo talrijke wikke-uil (*Lygephila pastinum*) komen we 920 keer tegen in onze dataset. Met de buitengewoon grondige inventarisatie van het Weeversduin bij Voorne ving Ruud de vlinder frequent. Vrijwel het jaar rond stond de vlinderval aan. In de maand juli van 1963 was de wikke-uil bijna iedere avond wel een vaste gast op de lamp. Het hoogtepunt was op 18 juli, toen 61 dieren gevangen werden. Voor nu is dit een ongekende situatie: de wikke-uil heeft nog enkele vliegplekken in Nederland en heeft de stempel ernstig bedreigd mogen ontvangen. En dat geeft natuurlijk ook de waarde van een collectie aan. Je weet op voorhand niet of een gewone soort ook algemeen blijft. Met een vlinder op de speld heb je wel een tastbaar bewijs van het voorkomen.

Geen statisch concept

De natuur is geen statisch concept, maar verandert voortdurend in een straf tempo. Daar was Ruud zich goed

van bewust. Hij zag niet alleen soorten verdwijnen, maar ook opkomen. Hij zag zijn vlinderwereld van weleer veranderen in een wereld met huismoeder (*Noctua pronuba*), puta-uil (*Agrotis puta*) en donkergroene korstmosuil (*Cryphia algae*). Tegelijkertijd heeft het Bont zandoogje (*Pararge aegeria*) (44 records) met zevenmijlslaarzen Nederland veroverd. In Rotterdam deed deze dagvlinder zijn intrede in 1998 en werkte zich sindsdien op tot de meest algemene dagvlinder van Rotterdam (De Baerdemaeker *et al.* 2016). Ruud zag ook dat stadsnatuur steeds waardevoller voor vlinders werd. In groene tuinen vliegen nu oranjetipjes (*Anthocharis cardamines*) en in de havenindustrie loop je tegenwoordig tegen een koninginpage (*Papilio machaon*) aan. De zwartvlekspikkelspanner (*Menophra abruptaria*), een nachtvlinder, heeft zijn enige vaste vliegplek voor Nederland zelfs in een achtertuin in Lombardijen (Moerland 2010). Daar had Ruud in 1958 niet van durven dromen. Soorten verschijnen en kunnen weer verdwijnen. En dat was niet het enige wat veranderde. Vlinders zijn de laatste halve eeuw eerder in het seizoen gaan vliegen, soms ook langer over het jaar. Sommige vlinders kregen zelfs een andere naam, wat bij het gezamenlijk vangen van nachtvlinders soms tot spraakverwarring leidde tussen Ruud en de eerste auteur. De vlinderfauna is in continue beweging en Ruud registreerde het. Dat ging een gepassioneerd entomoloog nooit vervelen. ◀

Literatuur

- Baerdemaeker, A., de, M.A.J. Grutters, W. Moerland, G. Bakker, R.W.G. Andeweg & N. de Zwarte, 2016 - Weten wat er leeft in stad en haven: stadsecologie in Rotterdam - De Levende Natuur 117(4): 145-150
- Bos, F., M. Bosveld, D. Groenendijk, C. van Swaay & I. Wynhoff, I., 2006 - De Dagvlinders van Nederland: verspreiding en bescherming - Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, Leiden
- Moerland, W., 2010 - Vlinderrijk Rotterdam: een historisch overzicht - Straatgras 22(5): 98-100
- Slieker, F.J.A., 2016 - Vaarwel Ruud Vis (1941-2016) - Straatgras 28(1): 2-3 (dit nummer)
- Slieker, F.J.A. & R. Vis, 2010 - Collectie Nederlandse microvlinders gedigitaliseerd - Straatgras 22(1): 10-11

▲ Verdwenen uit Nederland: groot geaderd witje (Vaassen, 4 juni 1956; NMR 9968-018252). (Joop Trausel)

▲ Tastbaar bewijs van het voorkomen van de moerasparelmoervlinder (Nieuwkoop 29 mei 1982; NMR 9968-022192). (Joop Trausel)

▲ De eens zo talrijke wikkeuil (Swalmen, 28 juni 1952; NMR 9968-006841). (Joop Trausel)